

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201 г.
Входящ № 340	дата 23.08. 2022г.
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бл. 17 тел.: 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Росица Стоянова,

Институт за исторически изследвания, БАН

за научната продукция и дейност на доц. д.и.н. Петър Стоянович
във връзка с участие в конкурс за заемане на академичната длъжност
професор, в професионално направление 2.2 *История и археология*, научна
специалност „*История на България*“ (*Монархическата институция и
Третата българска държава*),

обявен от Институт за исторически изследвания при БАН

за нуждите на секция „*Нова българска история*“

На обявения в Държавен вестник, бр. 10 от 4 февруари 2022 г. конкурс за заемане на академичната длъжност *професор* по професионално направление 2.2. *История и археология*, научна специалност „*История на България*“ (*Монархическата институция и Третата българска държава*) за нуждите на секция „*Нова българска история*“ при Института за исторически изследвания, Българската академия на науките се е явил като единствен кандидат доц. д.и.н. Петър Стоянович.

Участникът в конкурса е роден през 1967 г. Завършва с магистърска степен по история Университета Виена, Австрия през 1995 г. като по време на следването си е Хердеров стипендиант. Научната му кариера започва в същия университет като докторант към Института по Източно- и Югоизточноевропейска история. През 1998 г. Стоянович защитава докторска дисертация на тема: *Fürst Ferdinand I. von Bulgarien in den Augen der österreichisch-ungarischen Diplomatie (1894-1898)*“. През 2015 г. придобива научната степен *доктор на историческите науки* с дисертация на тема: „*Иван Стоянович в процеса на изграждане и модернизация на младата*

българска държава (1878-1918 г.)“ Докторатът е защитен в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. От 2016 г. заема академичната длъжност *доцент* в секция „Нова българска история“ на Института за исторически изследвания при Българската академия на науките, а през 2018 г. е избран за професор в Шуменския университет.

Макар че колегата сравнително отскоро съсредоточава усилията си основно на научното поприще, той определено успя да се утвърди като авторитетен изследовател със свой специфичен почерк и подход. Школовката, получена в един от водещите европейски университети, в комбинация със специализациите, осъществени в Мюнхен, Кобург и Словакия, му дават възможност да разгърне своите възможности, доказателство за което са и публикациите, с които участва в конкурса.

В списъка, представен от кандидата, са включени 3 монографии, издадени от реномирани български и чужди издателства, 13 студии и статии, публикувани също в авторитетни научни списания и в тематични сборници, 2 учебни помагала. Бил е научен ръководител на един успешно защитил докторант и участва в три научни проекта. Както личи от попълнените и приложени към документите наукометрични таблици, кандидатът надхвърля изискванията, регламентирани от ЗРАС в РБ. Извън тях Стоянович има и други публикации, включително монография, посветена на ПП „Движение Гергьовден“, документално издание на спомени, издателски и научни рецензии и отзиви за книги, научни преводи, член е на редколегии, води лекционни курсове в Софийския и Шуменския университети. Въпреки че не е отбелязано в документацията, колегата участва и в редица научни форуми. Така, с цялостната си дейност убедително защитава профила си на изследовател с широк диапазон на дейност.

В центъра на неговите научни интереси стои голямата тема за монархическата институция в новата българска история. Разглежда я в два основни аспекта: различните варианти на избор за български княз и борбата между тях в периода 1886-1887 г.; проучване на личността на княз/цар Фердинанд I и очертаване на неговата роля в периода от встъпването му на престола през 1887 г. до началото на Балканските войни през 1912 г. Интересът му към проблематиката датира от неговите начални стъпки на изследовател. Още първата монография на Стоянович „Между Дунав и Нева. Княз Фердинанд I в очите на австро-унгарската дипломация 1894-1898“ (разширено и допълнено издание на докторската му дисертация) е фокусирана върху мненията и преценките на австро-унгарската външна служба за княза в указания период.

През 2017 г. излиза от печат следващото монографично изследване, озаглавено: „Междущарствието, кризата и битката за българския трон (1886-1887): солисти и статисти – от Батенберг до Кобург – с поглед върху медийното им отразяване“. В него авторът представя и анализира, както сам се изразява, „битката за българския трон“ от средата на 1886 г. до възшествието на княз Фердинанд I на 2/14 август 1887 г. Т. нар. „Българска криза“ е предмет на множество публикации и на пръв поглед изглежда трудно да се каже нещо ново и неизвестно за драматичните събития от това време. Все пак Стоянович намира различен ъгъл, през който да погледне темата и успява да даде своя принос в разработването ѝ. На фона на сложните взаимоотношения между великите сили той проблематизира възможностите за реставрация на княз Александър I от момента на неговата абдикация до смъртта му, и най-вече – представя в детайли всички кандидати за българския трон. В листата влизат „лица от най-широк генетичен, национален и характерен диапазон: от казказки князе до „лоши

момчета“ от управляващи династии; от османски дипломати до руски пълномощници“. В характерния си изследователски стил авторът навлиза и разкрива не само политическата обстановка и баланса на силите, които стоят зад или са против отделните кандидати, но им прави и детайлни характеристики – произход и родова история, образование, лични качества и съдба, връзки и свързаности с европейската аристокрация. Монографията завършва с перипетиите около избора на принц Фердинанд за български княз. Част от тезите, формулирани в тази част, намират развитие в следващите му работи. Като например, че поемането на българския трон не е плод на дългогодишна, целенасочена стратегия на Кобургското семейство, че в основата на избора на Фердинанд голяма роля играят случайността и безалтернативността, за отношението на държавния глава към наследството на неговия предшественик, към вдовицата и децата на княз Александър след смъртта му през 1893 г.

Следващото монографично изследване, което кандидатът представя и като основен хабилитационен труд в конкурса, носи заглавието „Пътят към София – произход, образование и мотивация на принц Фердинанд Сакс-Кобургски и Готски за мисията в България“. В него Петър Стоянович ясно и недвусмислено заявява намерението си да направи преоценка на мястото и ролята на човека, който стои начело на българската държава в една преломна историческа епоха – от 1887 до 1918 г. Авторът е наясно с обема на задачите, които си поставя, с обективните трудности, които го очакват, със субективните възражения, които неминуемо ще възникнат, и сам определя изследователския си проект като „житейско предизвикателство“. Подходът му също е съобразен със сложността и обхватността на темата – преди да пристъпи към изясняване на мястото и ролята на Фердинанд като държавен глава, в тази своя работа Стоянович скрупулъзно, но и с вдъхновение,

изследва „големия background“ на младия принц. Прави го въз основа на внушителен документален материал, издирен в архивохранилища главно в Австрия, Словакия, Германия и отчасти в Русия и в по-малка степен (по разбираеми причини) – в България; въз основа на публикуваните източници и мемоарната литература. Широко използва европейската преса от епохата, като самият той изтъква важноста ѝ като източник, възможностите, които журналистическите публикации, дори с противоречията и грешките си, дават на изследователя за съответните изводи и корекции. Авторът не просто познава, но коректно, задълбочено и критично ползва цялата налична научна литература, като в предговора предлага на вниманието на читателите и широк, аналитичен преглед на писаното преди него.

Най-общо изследователските пластове са четири: личността, обкръжението и средата на младия Фердинанд в десетилетията до възшествието му; процеса на неговото възпитание и мотивация като бъдещ владетел; картина на епохата; задълбочен обзор на историческото и друго наследство на едни от неговите по-непознати прародители – аристократичната фамилия Кохари. Изложението е организирано в 7 глави, в които тези пластове се разгръщат самостоятелно или паралелно. В първата част, озаглавена „България и Балканите – образ и подобие“, на базата на бележки на пътешественици, мемоарни сведения, литературни и публицистични образци и др. Стоянович маркира представите на тогавашна Европа за Югоизточната част на континента. Специално внимание отделя на непознаването на реалностите в българските земи и от страна на интелигенцията и аристокрацията в Русия. Цялото изложение има за цел да разкрие началните познания и впечатления на младия аристократ, с които той тръгва за България. Но и неговата амбиция като типичен представител на тогавашния „просветен свят“ „да хвърля благотворна светлина върху мрака,

разпръсквайки невежеството, изкоренявайки изостаналостта и приобщавайки периферията към средището“ (с. 47). Тук Стоянович формулира и основната си теза, която развива и обосновава в следващото си изследване - безвъзвратното движение на България по европейския път в следващите десетилетия е осъзната мисия и основна заслуга на княз/цар Фердинанд. Следващата част е посветена на публичния образ или образи на принца. Изложението за неговия произход авторът прави вещо и с големи познания. Освен чисто познавателен характер, то откроява и разминаванията в гледните точки на тогавашната либерална преса в Австро-Унгария и на самия Фердинанд. Докато в печата той присъства като наследник и носител на „свободолюбивия Орлеански дух“, сам той „никъде и по никакъв повод не подчертава корените си в Орлеанското, а единствено в Бурбонското наследство“. В тази част задълбочено и въз основа на различни източници, включително на кадровото му досие, анализира и въпроса за „военната кариера“ на младия аристократ. Изводите му като цяло са богати и нюансирани и доказват, че публичният образ на принца, създаван от централноевропейската преса в периода преди коронясването му, с нищо не загатва мисията, за която той е готвен от своята майка – да бъде „владетел, някъде, някакъв, при някакви обстоятелство“ (с. 79). Централно място в изследването заемат страниците, посветени на семейството, майката и образованието на Фердинанд. Семейното обкръжение е представено фактологично уплътнено, като оправдано се акцентира на водещата роля на Клементина Орлеанска в подготовката на сина ѝ за трона. Напълно обосновано Стоянович отхвърля като невярно твърдението за „българската фиксация“ на тази подготовка; в детайли проследява специфичното за един благородник от онова време образование и възпитание, предпочитанията и интересите на младия човек и т.н. В следващата част „Кампании срещу

произхода“ авторът центрира изложението в две посоки: историята на аристократичния род Кохари, чийто потомък е и Фердинанд, и безпочвените, „неверни“ и „целенасочено подвеждащи“ твърдения на английската преса от 40-те години на XIX в. за неговите представители; атаките срещу начина и насоката на възпитание на младия аристократ и ролята на майка му в този процес. Интересна, но и донякъде спорна по мое мнение, е главата, в която авторът прави сравнение между първия княз на нова България Александър I и Фердинанд. В последните две части на изданието са разгледани същинската подготовка за новата мисия, самото пътуване за България и коронацията.

След това резюме на съдържанието на монографията, искам да подчертая приносния ѝ характер. Той се открива в изнесената богата фактология за семейното му обкръжение, за ранната му биография, за задграничните пътувания, протоколни посещения, научни експедиции на младия принц; в направените корекции по отношение на неправилни твърдения за образованието му; в задълбоченото анализиране на личното му кадрово военно досие; в опита на базата на нови източници да се даде приблизителна представа за имотното състояние и заможността на Сакс-Кобургското семейство и част от Орлеанското наследство на княгинята-майка. Но главните приноси на автора, според мен, са в подхода и оценките, в задълбочените психологически портрети, както на самия принц, така и на неговата майка, на ключови фигури от обкръжението му; в навлизането по-дълбоко и с разбиране в аристократично-родовите връзки; в стремежа да се представи цялостно средата и семейна, и обществена, в която се формира младият принц. Като резултат, Стоянович решително отказва да се придържа към познатите черно-бели схеми на представяне на личността на бъдещия владетел и води читателя към логичния извод, че принц Фердинанд е роден

за монарх, възпитаван е неотклонно за такъв и идва в България с мисия да модернизира, да европеизира.

Третата монография, която кандидатът представя като част от продукцията, с която кандидатства в конкурса, е: „Zar Ferdinand I. (geb. Prinz von Sachsen-Coburg und Gotha): Seine Herkunft, Bildung, Motivation und der Aufbau des modernen Bulgariens 1861 - 1887 – 1912“. Издадена е на немски език от престижното издателство LIT Verlag- Виена. Логично на фона на предишните си публикации, авторът вече се насочва към изследване на мястото и ролята на княз/цар Фердинанд за европеизацията/модернизацията на страната. Отново е привлечен богат и разнообразен материал от архиви и музеи в страната и чужбина, мемоарни съчинения, периодичния печат и др. Използвана е и огромна по обем литература, отнасяща се до различните аспекти на развитието и живота в нова България. Като съдържание изследването естествено включва основните факти и изводи, изложени в „Пътят към София“. Следващите части обаче дават широка панорама на модернизационните процеси в мирновременния период до 1912 г. – в областта на модернизацията на армията, на архитектурата и строителството, на изграждането на инфраструктурата, транспорта и комуникациите, на образованието, науката и културата. Проследени са както законодателните промени, така се търсят и реално постигнатите резултати. Привличайки и интерпретирайки нов и интересен материал, авторът разкрива значимата роля на царския двор за развитието на благотворителното дело (с акцент и върху дейността на княгиня Клементина, на княгиня Мария Луиза и царица Елеонора). С вещината на познавач и за пръв път в историографията Стоянович се спира на налагането на нов дворцов етикет, на обстановката във владетелския двор – целенасоченото изучаване на български език от княза и семейството му, организацията на образованието и възпитанието на

царските деца, религиозната толерантност в двореца и сред близките до него кръгове, царските обиталища и пр.

Споделям напълно възгледа за нуждата от балансиран, обективен и модерен прочит на мястото, което княз/цар Фердинанд I заема в развитието на нова България, за необходимостта от освобождаването му, както колегата пише, „от ролята на универсалния грешник на новата ни история“. Научните приноси на П. Стоянович в тази посока са безспорни, дори със самото поставяне на темата в този ѝ обхват. И не само – вкарвайки в обръщение нови материали или анализирайки вече познати такива от други гледни точки, и в монографичните си изследвания, и в студиите и статиите си, той се опитва да обоснове ключовата роля на държавния глава в процеса на модернизация на българското общество и държава. В различни варианти тезата му е формулирана на много места в книгите. С някои от изводите му мога да се съглася безрезервно. Като например: „Българският владетел Фердинанд I няма как да е винаги и непосредствено отговорен за този процес (модернизацията – б.м.), но в негово лице политическата класа, стопанските дейци, военният и интелектуалният елит – носителите на напредъка в държавата – намират свои покровител, мотиватор, съмишленик и съюзник“ („Пътят към София“, с. 48). Същевременно обаче не липсват и увлечение по личността на княза/царя, дисбаланс в прочита и преекспониране на заслугите му, което нерядко става за сметка на пренебрегването на съзидателната роля на същия този елит. Специално в немско езичното издание, по моя преценка, предмет на изследване е по-скоро модернизацията на държавата и обществото по времето, когато Фердинанд е държавен глава. В някои от посоките, които авторът развива своята теза – благотворителността, дворцовия етикет, наградната система, донякъде архитектурата, личният почерк, предпочитанията и инициативите на владетеля се долавят ясно. В

други обаче – законодателството и институционалното развитие в областта на образованието, инфраструктурата, транспорта, дори при модернизацията на армията, владетелският пример, интерес, принос са трудно доловими. И това е напълно нормално, като се имат предвид конституционните правомощия на българския монарх.

Друга отличителна черта на цялостната продукция на колегата е интересът му към медийното отразяване на проблемите и ефектите от него. Този интерес и подход се проследява отчетливо в монографичните изследвания и в студиите и статиите, но така също и в учебните помагала, чийто автор е Стоянович, и в книгата, посветена на ПП „Движение Гергьовден“.

Накрая бих искала да обобщя отличителните характеристики, по мое мнение, на кандидата като изследовател, които определят и категоричната ми поддръжка за неговата кандидатура в обявения конкурс. Разбираемо, ще започна с внушителната информационна база, която ползва колегата в своите изследвания. Масивът, както вече не веднъж изтъкнах, е впечатляващ – издирени и привлечени са нови документи от архиви в няколко държави, ползвани са десетки течения на български и чужди периодични издания, мемоарни съчинения, пътеписи, произведения на художествената литература и кинематографията. Някои от източниците се ползват за пръв път, други са интерпретирани по-пълноценно, критично или от друг ъгъл. Високата ерудиция и професионалната етика на автора личат и в използваната научна и справочна литература, включваща значителен брой автори и заглавия от различни сфери на науката и литературата. Всичко това е дало възможност изследванията на Стоянович да бъдат максимално уплътнени откъм фактология, но и да придобият цялостен и комплексен характер. Информираността на автора намира израз и в многобройни пояснителни и

обяснителни бележки към основните текстове – биографични данни за личности, описания на родовите връзки на представителите на аристокрацията, обяснения на събития и пр., и пр. Бих казала, една енциклопедия, съдържаща се в научния апарат. Другата отличителна страна на изследователя Петър Стоянович е усета да намира и да прилага нови подходи към темите, смелостта да формулира изводи, влизащи в противоречие с общоприети схеми и становища. Анализите, които прави, и заключенията, до които достига, в голямата си част са задълбочени, аргументирани, обективни. Впечатляваща е и формата, в която те са поднесени – богат и образен изказ, който авторът не се страхува да звучи на места полемично или публицистично; спазване в повечето случаи на задължителната за историка дистанция от предмета на неговото изследване, но и ясно изразено лично отношение.

Въз основа на всичко казано до тук за научните постижения, изследователския и експертен опит на доц. д.и.н. Петър Стоянович категорично препоръчвам на членовете на уважаемото жури и на Научния съвет на Института за исторически изследвания при БАН да гласуват в подкрепа на избирането на доц. д.и.н. Петър Стоянович на академичната длъжност „професор”, по професионално направление 2.2 *История и археология*, научна специалност „*История на България*“ (*Монархическата институция и Третата българска държава*), както ще направя и аз.

25. 05. 2022 г.

проф. д-р Р. Стоянова:

.....

